

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ШВАЙКО СОФІЯ ІВАНІВНА

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»
Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

БІЧУК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

кандидат філософських наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № 21
засідання кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.
Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Швайко С.І. Фінансове забезпечення соціального захисту населення.
– Рукопис.

Робота на здобуття освітньо-професійного ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2024.

Держава, як основний суб'єкт соціальної політики, забезпечує реалізацію права громадян на соціальний захист за допомогою відповідного механізму. Фінансове забезпечення реалізації цих прав здійснюється за рахунок видатків з різних фондів, основним джерелом яких є кошти державних і місцевих бюджетів. Однак ці видатки не завжди забезпечують повне задоволення соціальних потреб громадян через обмеженість окремих програм. Необхідно переглянути усталені уявлення щодо бюджетного фінансування соціального захисту і перейти до нових форм і методів фінансового забезпечення. Це дозволить ефективно впроваджувати соціальну підтримку і допомогу, відповідно до кращих світових практик, забезпечуючи громадянам гідні умови життя та адекватний рівень матеріального забезпечення.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування положень та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Об'єкт дослідження – соціальний захист населення.

Предмет дослідження – механізми, зміст та види фінансового забезпечення соціального захисту населення.

У першому розділі бакалаврської роботи обґрунтовано теоретичні засади фінансування соціального захисту: проаналізовано поняття зміст, моделі та функції соціального захисту населення.; досліджено джерела, види, моделі фінансування соціального захисту населення.

У другому розділі бакалаврської роботи нами було проведено аналіз системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

На основі отриманих результатів дослідження розроблено механізми підвищення ефективності фінансування соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, фінансове забезпечення, механізми фінансового забезпечення.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	6
1.1. Зміст, моделі та функції соціального захисту населення	6
1.2. Фінансування соціального захисту: джерела, види, моделі ...	15
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	26
2.1. Аналіз державного рівня фінансування соціального захисту населення в Україні	26
2.2. Шляхи підвищення ефективності фінансування соціального фінансування населення в Україні	41
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВСТУП

Актуальність теми. Найвищою соціальною цінністю держави відповідно до статті 3 Конституції України [21] є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. З цією конституційною нормою пов'язане одне з головних завдань України як соціальної держави – забезпечення громадян гідного рівня життя та соціальної допомоги в необхідних випадках. Ці завдання іншими конституційними положеннями визначають зміст соціальної політики держави. Одним із основних напрямків цієї політики є забезпечення реалізації конституційного права громадян на соціальний захист.

Держава, як основний суб'єкт соціальної політики, забезпечує реалізацію права громадян на соціальний захист за допомогою відповідного механізму. Основними елементами цього механізму є система суб'єктів з повноваженнями у сфері соціального захисту, правове регулювання та здійснення фінансових видатків на програми соціального захисту. Фінансове забезпечення реалізації цих прав здійснюється за рахунок видатків з різних фондів, основним джерелом яких є кошти державних і місцевих бюджетів. Однак ці видатки не завжди забезпечують повне задоволення соціальних потреб громадян через обмеженість окремих програм. Необхідно переглянути усталені уявлення щодо бюджетного фінансування соціального захисту і перейти до нових форм і методів фінансового забезпечення. Це дозволить ефективно впроваджувати соціальну підтримку і допомогу, відповідно до кращих світових практик, забезпечуючи громадянам гідні умови життя та адекватний рівень матеріального забезпечення.

Формування ефективної системи соціального захисту населення завжди перебувало в колі наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Окремі аспекти проблематики соціального захисту були предметом дослідження таких учених як: Дячек С., Миськевич Т., Панасюк С., Баранник Л., Васечко Л., Івашова Л., Мальований М., Огінська А., Клименко А., Руженський М., Кириленко О. та інші.

Проблема соціального захисту громадян України набуває особливої актуальності та потребує дослідження в розрізі цільового спрямування коштів

та оптимізації їх використання для задоволення потреб у його фінансовому забезпеченні.

Актуальність проблеми і відсутність належного теоретичного і практичного рівнів її аналізу в Україні, зумовлює вибір теми нашого дослідження «Фінансове забезпечення соціального захисту населення».

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування положень та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Об'єкт дослідження – соціальний захист населення.

Предмет дослідження – механізми, зміст та види фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст, моделі та функції соціального захисту населення.
2. Дослідити джерела, види, моделі фінансування соціального захисту населення.
3. Проаналізувати фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.
4. Розробити рекомендації щодо удосконалення механізмів фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.

Методи дослідження: в процесі дослідження було використано теоретичні та емпіричні методи дослідження, а також загальнонаукові методи, такі як: теоретичне узагальнення, аналіз, синтез, абстрагування.

Апробація результатів та публікації. Положення та результати дослідження були оприлюднені на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) та викладені в тезах «Соціальна допомога як обов'язкова складова системи соціального захисту населення» (с. 166-168).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1.1. Зміст, основні напрями та функції соціального захисту населення

У сучасному суспільстві захист прав і свобод людини є ключовим завданням для будь-якої демократичної країни, включаючи Україну. Інтеграція до Європейського Союзу передбачає активне забезпечення реалізації конституційних прав громадян країни визначених Конституцією України [21].

Конституцією України громадянам гарантується соціальний захист у різних формах його прояву:

- «держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17);
- громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів(ч. 3 ст. 36). ;
- громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом(ч. 1 ст. 46);
- громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону(ч. 2 ст. 47) [21];
- «визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки(п. 6 ч. 1 ст. 92).
- забезпечується проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення,

соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування(п. 3 ч. 1 ст. 116)»[21].

Забезпечення прав громадян на соціальний захист, їх реалізація означає, що громадяни мають можливість отримувати від держави матеріальну та нематеріальну допомогу у відповідних ситуаціях, що дозволяє підтримувати їх життєвий рівень на відповідному рівні. Механізм забезпечення права на соціальний захист тісно пов'язаний із задоволенням потреб і підвищенням добробуту людей, що є необхідною передумовою для розвитку країни на сучасному етапі.

Наразі відсутнє єдине визначення поняття «соціальний захист», оскільки різні дослідники мають різні підходи до його розуміння.

У своїй монографії «Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні» Мальований М. зробив ґрунтовний аналіз існуючих у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях підходи до проблеми встановлення дефініції «соціальний захист». Це дало йому змогу систематизувати підходи таким чином:

- «соціальний захист як функція держави (суспільства);
- соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів;
- соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів;
- соціальний захист як діяльність (підтримка) держави;
- соціальний захист як інститут»[115, с. 47-53].

На думку Копетюка М. «поняття «соціальний захист» слід розглядати і у вузькому, і у широкому розуміннях. У вузькому розумінні «соціальний захист» являє собою складну багаторівневу систему, структура якої представлена соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та соціальними стандартами й гарантіями держави населенню, що комплексно взаємодіють та сприяють ефективному функціонуванню механізму системи соціального захисту населення країни. А у широкому розумінні «соціальний захист» слід розглядати як систему соціальних та економічних прав, обов'язків і гарантій,

законодавчо закріплених державою і реалізованих її соціальною політикою з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності можливості вільно розвиватися, максимально повно реалізувати себе, свої здібності через забезпечення, як гідного рівня життя, так соціальної справедливості»[22, с. 68].

Система соціального захисту в Україні складається з елементів (рис. 1.1.), які можна згрупувати «наступним чином:

- соціальне забезпечення, в свою чергу складається з соціального страхування та державної соціальної допомоги;
- пільги (часткове або повне звільнення від плати за різноманітні послуги і товари, а також можливість придбання певних товарів за зниженими цінами);
- соціальні та компенсаційні виплати (різноманітні форми матеріальної та соціальної допомоги, надбавок, доплат та компенсацій соціального призначення, що виплачуються у грошовій формі);
- соціальні послуги (послуги, спрямовані на відновлення або підтримання нормальної життєдіяльності найбільш соціально вразливих категорій населення або осіб, що піддаються різноманітним соціальним ризикам чи зазнали певних труднощів з вини держави)» [36].

Огінська А. зазначає, що «досягнення стратегічних і тактичних пріоритетів соціального захисту населення не можливе без розбудови відповідного механізму їхньої реалізації у розрізі трьох складових: правової, організаційної та фінансової підсистем» [28, с. 134]. Концептуальна модель системи соціального захисту населення складена за Огінською А. представлена на рисунку 1.2.

Правова підсистема, що стосується механізму соціального захисту населення, повинна включати розробку і затвердження комплексу нормативно-правових актів. Ці акти встановлюють правову базу для прийняття практичних рішень, визначають категорії осіб, які мають право на соціальний захист і

принципи його надання. Вони також регулюють сфери відповідальності індивідів, підприємств та держави, включаючи центральні та місцеві органи влади, у сфері соціального захисту. Крім того, такі акти закріплюють види та форми матеріальної, фінансової та іншої допомоги, які надаються в рамках програм соціального захисту.

Організаційна підсистема механізму реалізації соціального захисту повинна включати створення системи організаційного забезпечення. Це означає формування мережі органів загальної та спеціалізованої компетенції у сфері соціального захисту населення, а також чіткий розподіл повноважень і відповідальності між управлінськими органами, що діють на різних рівнях адміністративно-територіального поділу.

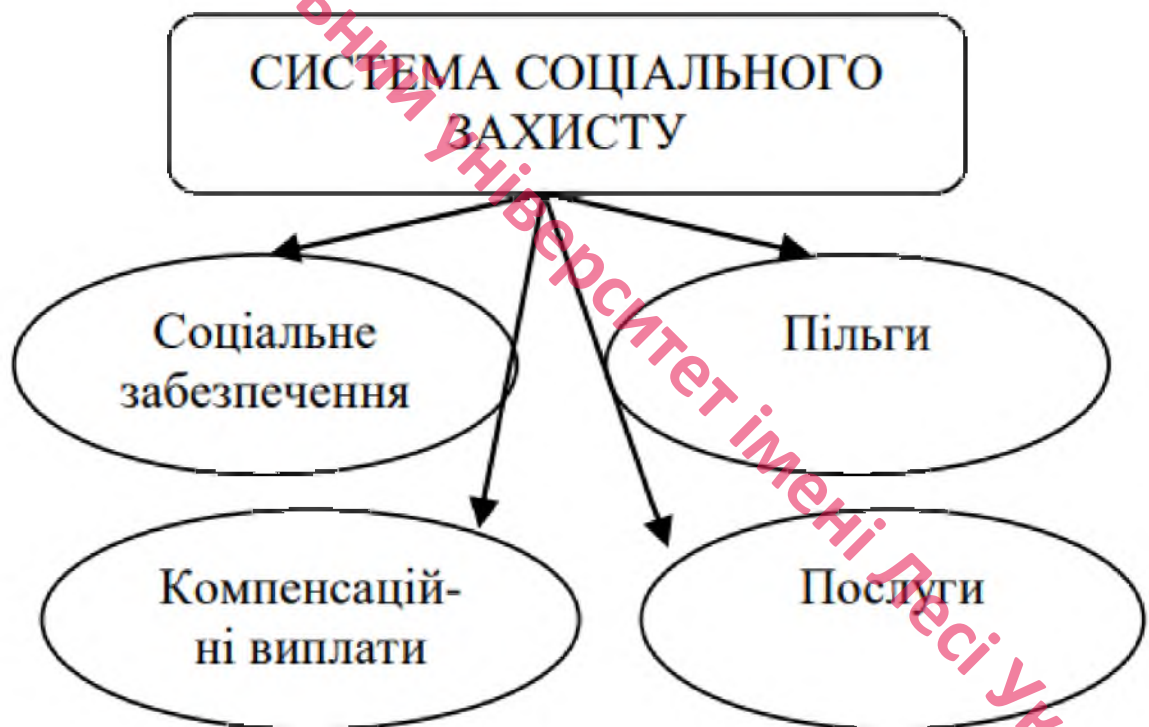

Рисунок 1.1. Схема соціального захисту населення, за Сотніковою Ю. [36]

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення включає створення джерел фінансування, призначених для виконання відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм і інструментів їх

використання. У ринковій економіці соціальний захист населення здійснюється за рахунок фінансових ресурсів всіх економічних суб'єктів: домашніх господарств, підприємств та держави.

Рисунок 1.2. Концептуальна модель системи соціального захисту населення, за Огінською А. [28]

Дмитренко Е. та Дмитренко Ю. аналізуючи про такий елемент механізму соціального захисту, як правове забезпечення, зазначають «ним охоплюється система законодавства, нормами якого визначено: структуру правовідносин соціального захисту (суб'єкти, об'єкти, зміст); види і форми допомоги для реалізації заходів соціального захисту» [15, с. 239]. Якщо аналізувати про такий

елемент «механізму соціального захисту, як організаційне забезпечення, то його розглядаємо як комплекс окремих організаційних елементів, потрібних для забезпечення реалізації громадянами права на соціальний захист. До них можна віднести, зокрема, систему органів загальної та спеціальної компетенції з повноваженнями у сфері соціального захисту, методів, засобів, правил, процедур, заходів, які застосовуються для реалізації громадянами права на соціальний захист». [15, с. 239].

Аналізуючи зміст поняття «соціальний захист», Белова І., Семенишена Н. звертають увагу на те, що «систему соціального захисту, на думку багатьох сучасних економістів, становить сукупність економічних, юридичних, соціальних прав та гарантій, соціальних установ та інститутів, що забезпечують гідні умови життєдіяльності усім верствам населення, надаючи особливу турботу соціально вразливим верствам. Такого визначення системи соціального захисту дотримуються Сіленко А. та Коляденко В. За ними, система соціального захисту містить комплекс правових, соціально-економічних політичних гарантій, які надають умови для забезпечення засобів існування: працездатним громадянам – за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва, соціально уразливим верствам – за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму [4, с. 99].

При проведенні аналізу діючого законодавства у сфері соціального захисту стає зрозуміло, що на сьогодні основними формами соціального захисту в Україні є соціальні виплати та пільги, тоді як соціальні послуги є відносно новою формою соціального захисту, яка ще недостатньо мірою охоплює найбільш соціально незахищені категорії громадян.

Чинне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення надає 125 видів пільг 116 категоріям громадян. З них 44 види пільг передбачено для 45 найбільш соціально незахищених категорій громадян, які потребують особливої уваги з боку держави, 39 видів пільг надаються 57 категоріям працездатного населення за професійною ознакою або родом занять,

42 види пільг надаються 14 категоріям громадян, які мають певні заслуги перед державою.

Сотнікова Ю. зазначає, що «найбільші за кількістю видів групи у структурі передбачених чинним законодавством пільг становлять:

- 1) пільги на квартплату, оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого і рідкого побутового палива;
- 2) пільги на забезпечення житлом та покращення житлових умов;
- 3) пільги на проїзд у міському громадському транспорті та транспорті приміського і міжміського сполучення;
- 4) пільги на придбання/забезпечення ліками, диспансеризацію та лікування, а також санаторно-курортне оздоровлення/лікування» [36].

Соціальний захист населення лежить у площині соціальної функції держави. Основним призначенням соціальної функції є забезпечення людині гідного існування, вільного розвитку особистості, захисту сім'ї, соціальної справедливості і соціальної захищеності.

Іванова А. зазначає, що «централізована модель передбачає забезпечення соціального захисту через посередницькі структури, які надають соціальні послуги населенню, водночас децентралізована модель передбачає пряме фінансування соціальних послуг від центральних органів влади до надавачів соціальних послуг, які безпосередньо надають їх отримувачам (рис. 1.3.).

Відтак, децентралізація бюджетних повноважень наблизила надавачів соціальних послуг до їх отримувачів. На сьогодні в Україні відбувається реформування централізованої моделі забезпечення соціального захисту та здійснюється поступовий перехід до децентралізованої моделі. Такий перехід зумовлений необхідністю підвищити доступність та якість соціальних послуг, розширити обсяг послуг, які надають вразливим верствам населення через органи місцевого самоврядування» [18, с. 41].

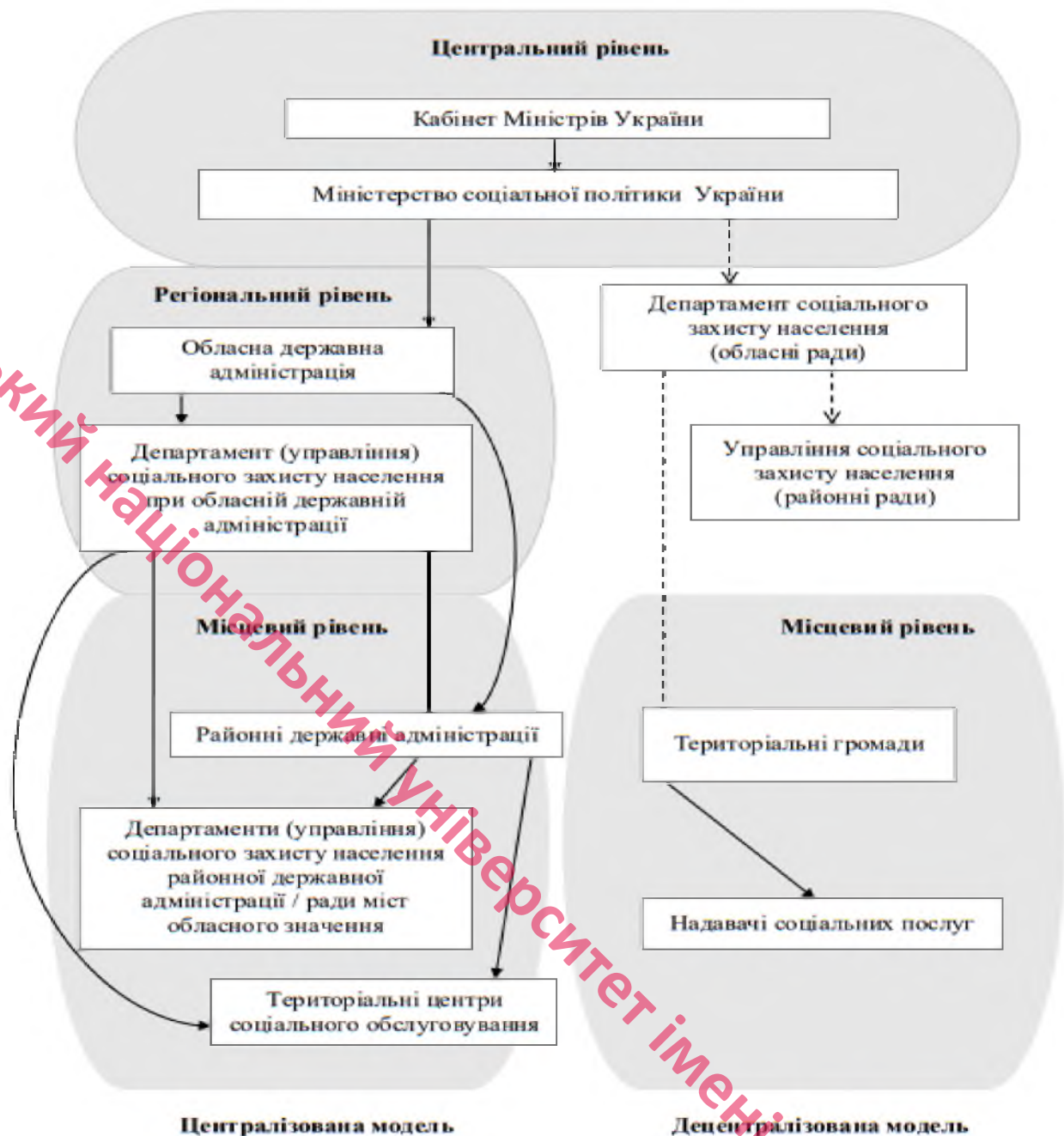

Рисунок 1.3. Моделі соціального захисту громадян, за Івановою А. [18]

На «сьогоднішній день систему завдань соціального захисту доцільно осмислювати у такому вигляді:

1) завдання соціального захисту щодо формування умов запобігання соціальним ризикам та реагування на такі ризики. По-перше, до цієї групи завдань слід відносити низку завдань з упорядкування режиму соціального захисту в державі: а) закріплення, вдосконалення (без звуження їх змісту)

соціальних норм і стандартів; б) створення та затвердження стратегій, концепцій соціального захисту (розвитку законодавства), програм; в) контроль якості та достатності нормотворчої діяльності, результати якої будуть позначатись на можливостях реалізації особами права на соціальний захист; г) здійснення заходів з моніторингу можливостей осучаснення. По-друге, розглядуваною групою завдань соціального захисту охоплюються завдання з інституційного та організаційно-інституційного забезпечення соціального захисту;

2) завдання соціального захисту щодо запобігання соціальним ризикам та реагування на такі ризики» [2, с. 295-296].

Система соціального захисту покликана виконувати дві основні функції:

1) пом'якшувати наслідки бідності (реабілітаційна функція) через надання короткотермінової адресної допомоги бідним;

2) запобігати бідності (превентивна функція), що досягається запровадженням умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час свого активного періоду життя.

Перша функція має, зазвичай, «характер пасивної підтримки тих членів суспільства, які з певних причин опинились у скрутному економічному становищі, що допомагає їм уберегтись від зубожіння. Друга полягає у захисті доходу окремої особи і членів її сім'ї на випадок втрати працездатності (через старіння, хворобу, каліцтво) чи самої роботи і є активним заходом допомоги» [1].

Функції соціального захисту найкраще відображають сутність цього поняття і визначають його роль у суспільно-економічних відносинах, демонструючи його реальну значимість. Незважаючи на значну кількість досліджень, не існує загальноприйнятого універсального набору функцій соціального захисту населення.

Функції соціального захисту аналізував Спікер П. (табл. 1.1.). Такими функціями він вважає: підтримання належного нинішнього рівня життя громадян і запобігання бідності – превентивна функція; покращення умов у

майбутньому та за погіршення ситуації – запровадження необхідних механізмів впливу – реабілітаційна функція (пом'якшення наслідків бідності через надання допомоги у грошовій, натуральній чи безготівковій формах) [37, с. 89].

Таблиця 1.1.

Функції соціального захисту [37, с. 89]

Функція	Індивіди	Суспільство
Підтримання statusquo	Захист	Соціальна інтеграція, відновлення
Покращення умов	Задоволення потреб, надання можливостей	Економічний розвиток
Погіршення добробуту	Покарання	Соціальний контроль

Соціальний захист реалізуються на різних індивідуальному, колективному та державному рівнях, а основними формами їх прояву є соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальна допомога.

Отже, в Україні впроваджені пільги, соціальні та компенсаційні виплати, а також соціальні послуги є способами забезпечення прав громадян на соціальний захист зі сторони держави, що закріплене в Конституції України. Україна визнається соціальною державою, оскільки має значну кількість та нормативне забезпечення у сфері соціального захисту.

1.2. Фінансування соціального захисту : джерела, види, моделі

Баранник Л. звертає увагу на «принципові відмінності понять «фінансування» та «фінансове забезпечення», які часто ототожнюються. ці поняття мають різнитися за джерелами, метою, ініціатором, формами, а найголовніше, принципами (табл. 1.2). Фінансове забезпечення соціального захисту населення має насамперед ґрунтуватися на принципі соціальної справедливості, тоді як фінансування – на принципі цільового та раціонального постачання коштів. До принципів фінансового забезпечення слід також віднести обґрунтованість, доцільність і достатність» [3].

Таблиця 1.2.

Порівняльна характеристика змісту понять «фінансування» та «фінансове забезпечення соціального захисту населення», за Баранник Л.[3]

Критерії	Фінансування	Фінансове забезпечення
Зміст	Надання коштів	Надання достатніх матеріальних ресурсів та грошових коштів для життя
Мета	Виконання певного завдання	Задоволення певних потреб
Ініціатор	Держава, державні та недержавні страхові й грошові фонди, інші господарюючі суб'єкти, установи, міжнародні фінансові організації	Держава, державні та недержавні страхові й грошові фонди, інші господарюючі суб'єкти, установи, міжнародні фінансові організації, громадські організації, церква, родичі, власне людина
Джерела	Бюджет або фонд ініціатора	Бюджет, фонд ініціатора, власні кошти громади
Інструменти	Гроші, товарно-матеріальні цінності	Страхові поліси, заробітна плата, ціни й тарифи, пенсії, трансфери, грошові виплати, пільги, кредитні договори, цінні папери
Форми	Грошова, безготівкова, натуральна	Бюджетні (соціальна допомога, довічне утримання, соціальні пенсії, соціальні пільги, кредити тощо). Страхові (страхова виплата, страхові пенсії, пільгові тарифи). Коллективно-солідарні (допомога, пенсії, пожертви, кредити). Самостійна (власні кошти)
Методи	Кошторисне фінансування, дотації, субсидування, кредитування, акціонування та пайове фінансування, формування альтернативних фінансових ресурсів	Бюджетне фінансування, страхування, кредитування, заощадження, самофінансування, використання грошових коштів або матеріальних цінностей з інших, крім бюджету, джерел

Данилюк О. пропонує розглядати «фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому та широкому розуміннях. У широкому – це сукупність автономних фінансових механізмів соціального страхування, соціального забезпечення та соціальних стандартів й гарантій, що комплексно взаємодіють, взаємодоповнюють один одного та сприяють ефективному його функціонуванню з метою забезпечення сталого розвитку держави та задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому розумінні – це певний комплекс спеціально розроблених, законодавчо закріплених та визначених соціально-економічною політикою форм і методів, інструментів і важелів акумулювання, перерозподілу і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення добробуту кожного члена суспільства та підвищення рівня соціального захисту найбільш незахищених верств населення – осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями, безробітних, багатодітних родин, дітей-сиріт та ін.» [12].

Дмитренко Е., Дмитренко Ю. аналізуючи сутність фінансового забезпечення, зазначають, що «це це одна із важливих складових механізму соціального захисту. На наш погляд, сутністю фінансового забезпечення є фінансування цієї сфери за рахунок коштів, які формуються у спеціально створених фондах та розподіляються і використовуються з метою соціального захисту громадян» [15, с. 236].

Безпосередньо методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Смирнова І., Лихошва О., Рак Н. стверджують, що «соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги. Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні представлена на рисунку 1.4.» [35, с. 205].

Фінансування сфери соціального захисту здійснюється насамперед за рахунок коштів публічних фондів — державного бюджету України, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України. Інформація про це міститься на офіційних сайтах Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України. Зокрема, її узагальнено у збірнику «Соціальний захист населення України» Державної служби статистики України.

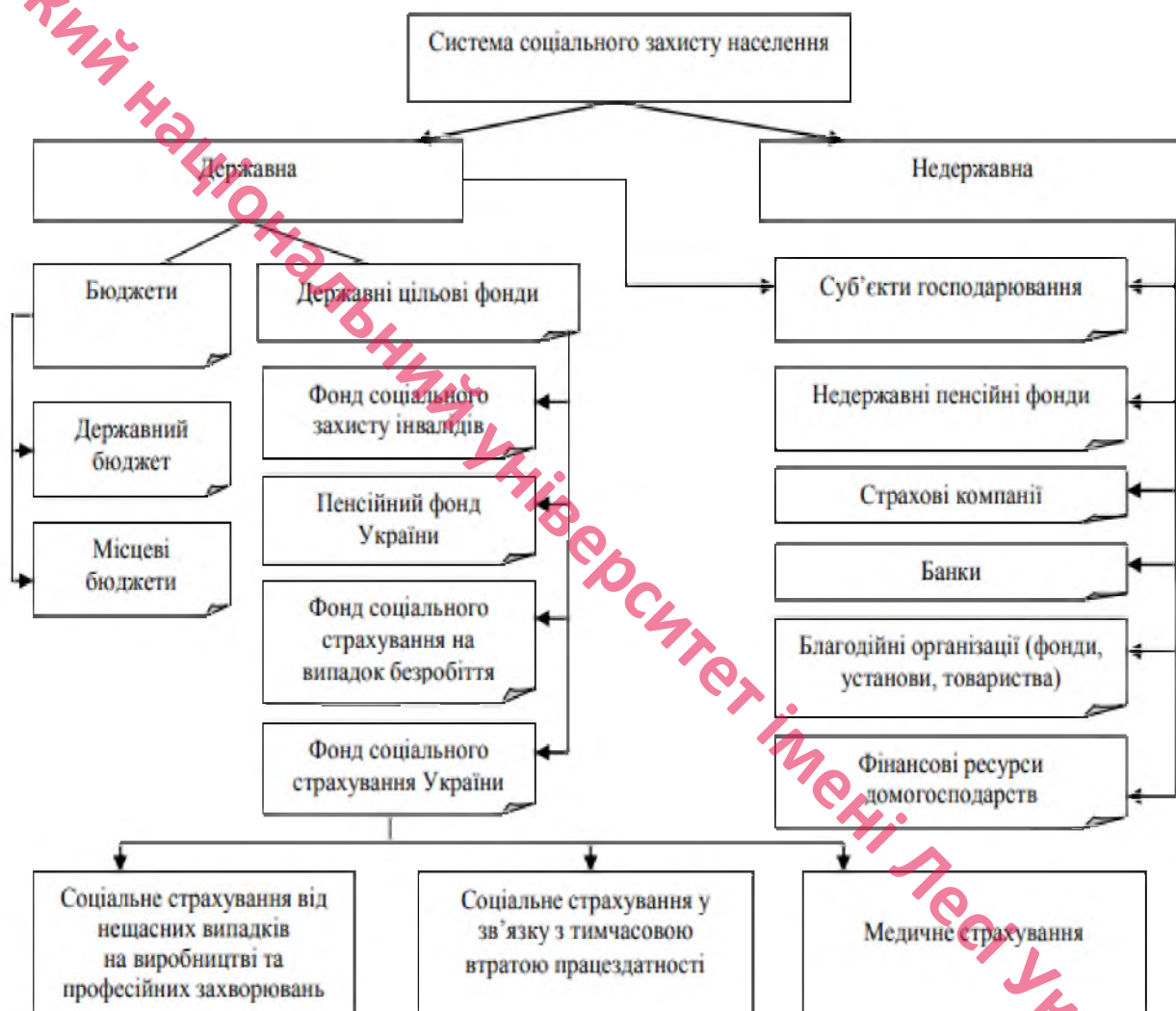

Рисунок 1.4. Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні [35, с. 206].

Джерелом фінансування соціального забезпечення є бюджетні та позабюджетні джерела. На рисунку 1.5 можна розглянути види джерел фінансування соціального забезпечення. Це включає безпосереднє виділення

коштів з державного і місцевих бюджетів на реалізацію програм і заходів, спрямованих на надання соціальної підтримки у різних формах (матеріальній, фінансовій тощо) тим громадянам, які стали жертвами соціальних ризиків, таких як втрата частини доходу або інші форми депривації.

Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення ґрунтується на оцінці фінансових наслідків соціальних ризиків. У науковій літературі під соціальними ризиками розуміють такі явища, як безробіття, хвороба, інвалідність, сирітство, старість і інші події або їх наслідки, що можуть призвести до втрати засобів до існування або значного зниження матеріальних ресурсів для задоволення основних потреб людини.

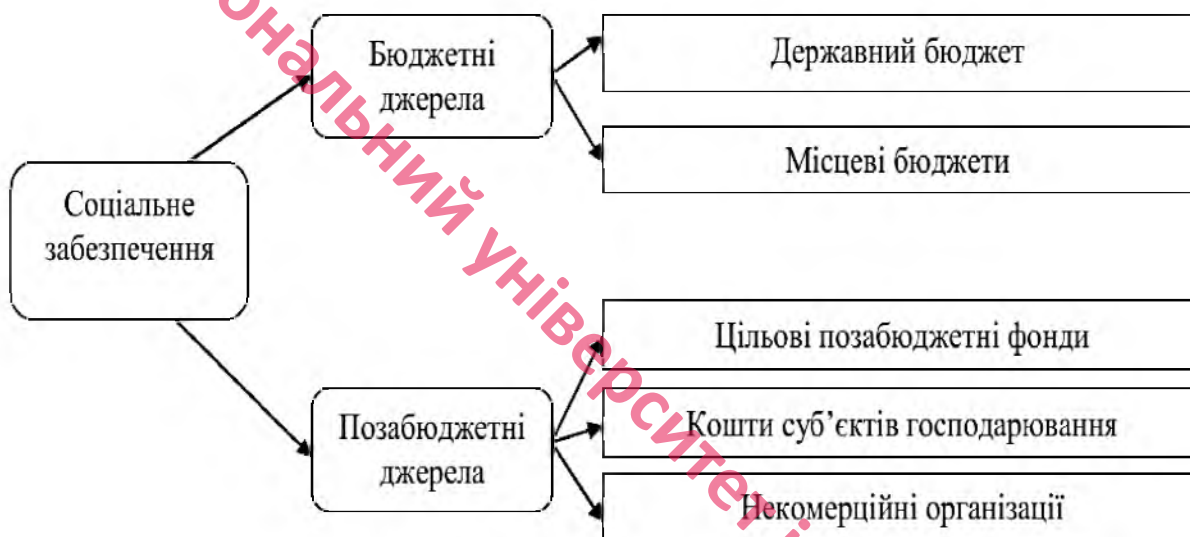

Рисунок 1.5. Види джерел фінансування соціального забезпечення

За внутрішнім змістом та структурною побудовою фінансовий механізм соціального захисту населення представляє собою досить складну систему економічних відносин, елементи якої виконують властиві їм функції і за умови узгодженої взаємодії забезпечують та сприяють ефективному функціонуванню фінансів соціального захисту населення. Насібова О. побудувала дієву структурно-функціональну модель фінансового механізму соціального захисту населення. Основними компонентами даної моделі є: сукупність інституційного

забезпечення, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові інструменти (рис. 1.6.) [27, с. 50].

Як зазначалося вище, соціальний захист включає у собі три підсистеми: правової, організаційної та фінансової підсистеми. Отже, складовими механізми соціального захисту громадян є фінансове, правове та організаційне забезпечення. На даному етапі нас цікавить саме фінансова підсистема. Розглянемо її детальніше. Огінська А., аналізуючи фінансову складову, виділяє три основні компоненти, завдяки яким і відбувається фінансове забезпечення соціального захисту населення (рис. 1.7.), це :

- I. Джерела фінансування.
- II. Форми та інструменти фінансування.
- III. Напрями фінансування .

Огінська А. зазначає, що «важливою складовою фінансової підсистеми механізму реалізації соціального захисту населення є напрями фінансування, які, на наш погляд, можна консолідувати за двома ознаками:

– за критерієм об'єкта захисту фінансування соціального захисту доцільно поділяти у розрізі *непрацездатних осіб та економічно активного населення*, а також виділяти універсальні заходи соціального захисту. Такий підхід до розмежування дає можливість розмежувати суспільні видатки на соціальний захист відповідно до об'єктів захисту і характеру дії на них соціальних ризиків та, відповідно, вказати на оптимальні часові параметри такого фінансування;

за критерієм форми соціального захисту пропонуємо розрізнити *фінансування соціальних виплат та соціальних послуг*. Такий підхід може бути використаний як додатковий до попередньо охарактеризованого, що створить передумови для оптимізації структури суспільних витрат на соціальний захист у розрізі окремих напрямів. До прикладу, у фінансуванні соціального захисту

Рисунок 1.6. Структурно-функціональна модель фінансового механізму соціального захисту населення [27]

непрацездатних осіб об'єктивно переважають видатки на надання соціальних трансфертів, тоді як у фінансуванні соціального захисту економічно активного населення увага має фокусуватися на наданні послуг, спрямованих на допомогу людині самостійно подолати наслідки реалізації соціального ризику й усунути можливості його впливу в майбутньому» [28, с. 135].

У відповідності із загальноприйнятим у фінансовій науці підходом, фінансування соціального захисту населення здійснюється у розрізі таких форм: внутрішнє, зовнішнє фінансування та кредитування. В свою чергу, у складі зовнішнього фінансування можна виділити бюджетне фінансування, соціальне страхування та інше зовнішнє фінансування (фінансування за рахунок коштів підприємств, установ і організацій усіх форм власності, громадських об'єднань, церковних громад та ін.).

Згідно з загальноприйнятим у фінансовій науці підходом, «фінансування соціального захисту населення поділяється на *внутрішнє, зовнішнє фінансування та кредитування*» [28, с. 134].

Внутрішнє фінансування соціального захисту можна розуміти як фінансування за рахунок фінансових ресурсів, які здійснюються членами одного домогосподарства. Це проявляється у внутрішньо-сімейних та внутрішньо-родинних трансфертах, що здійснюються між членами сімей, які мають родинні зв'язки. Ця форма фінансування соціального захисту населення є менш регульованою державою та менш дослідженою.

У зовнішньому фінансуванні можна виділити кілька форм:

1. Бюджетне фінансування: це кошти, які надходять з державного бюджету для фінансування програм соціального захисту.
2. Соціальне страхування: система, що забезпечує соціальний захист через збори від працедавців та працівників на фонди соціального страхування.
3. Інше зовнішнє фінансування: включає фінансування за рахунок коштів підприємств, установ і організацій різних форм власності, громадських об'єднань, церковних громад та інших джерел, які не є частиною бюджетного фінансування або соціального страхування.

Кредитування як форма фінансування соціального захисту населення в Україні використовується обмеженою мірою і в основному спрямоване на допомогу у вирішенні житлових питань, таких як придбання або будівництво житла, для певних категорій населення, таких як молоді сім'ї, учасники АТО та інші. Важливо зауважити, що кредитування житлових потреб за рахунок державних коштів має значні відмінності від комерційного кредитування. Це включає нижчу, ніж середньо-ринкова процентну ставку за кредитом, можливість часткового або повного списання заборгованості, а також інші пільгові умови.

Рисунок 1.7. Структурно-логічна схема фінансового механізму реалізації соціального захисту населення, за Огінською А. [28]

Застосування пільгових умов у цьому контексті є обґрунтованим, оскільки держава через кредитування в сфері соціального захисту не прагне отримати комерційну вигоду, але здійснює виконання соціальних зобов'язань перед окремими верствами населення.

Однією з ключових умов ефективної роботи системи соціального захисту є забезпечення відповідності між потребами у фінансових ресурсах і наявними доходами. Основні фактори, що визначають потребу у фінансуванні для соціального захисту населення, представлені на рисунку 1.8.[35, с. 207].

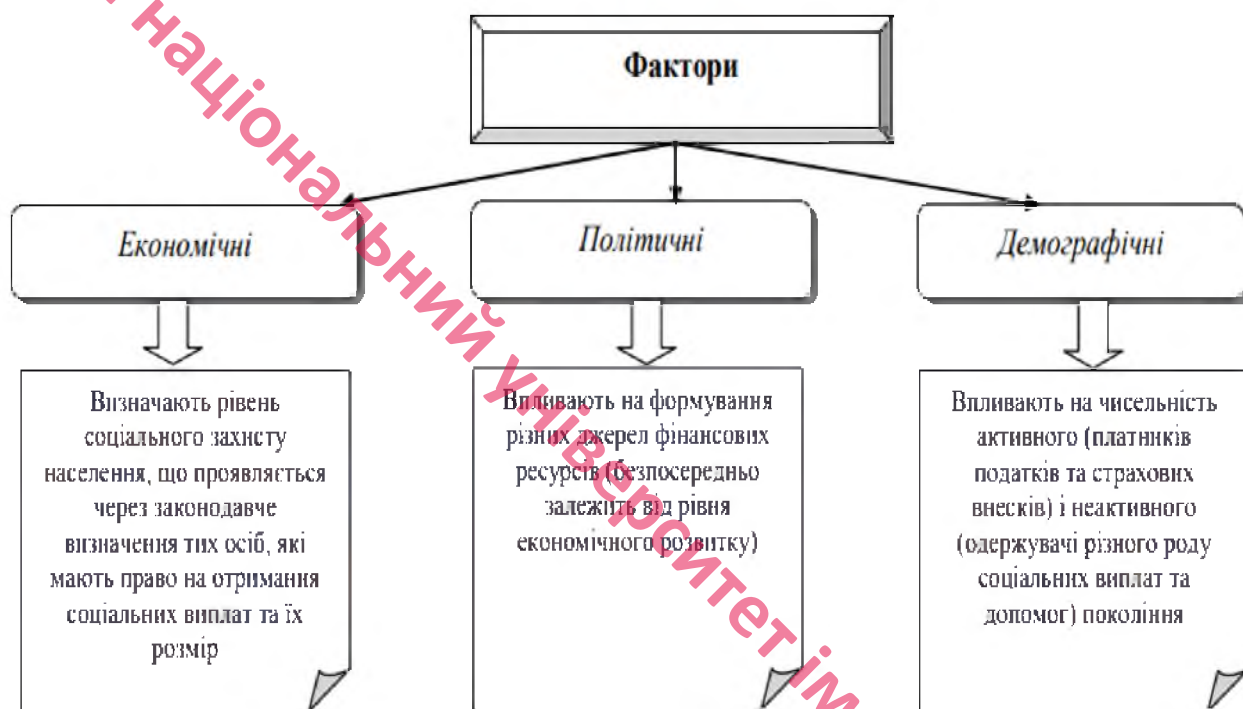

Рисунок 1.8. Фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення [35, с. 207].

Отже, фінансовий механізм соціального захисту населення є динамічною інтегрованою системою, яка забезпечує регулювання фінансових відносин для подолання соціальної бідності, зменшення нерівності у доходах та збереження стабільності в суспільстві, що переживає трансформації. Використання відповідного інструментарію фінансового механізму дозволяє оптимізувати структуру доходів населення для сприяння його людському розвитку. Важливість соціальної збалансованості вимагає постійного удосконалення

системи фінансового забезпечення соціального захисту, з метою забезпечення соціальної справедливості та економічної ефективності. Розвиток інноваційних фінансових інструментів вимагає постійного адаптивного підходу до управління цим механізмом.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Аналіз державного рівня фінансування соціального захисту населення в Україні

У сучасних умовах в Україні зростає важливість проблеми недостатнього фінансування соціальної сфери та його невідповідності європейським стандартам. Це вимагає зосередження уваги на пошуку оптимальних шляхів та джерел фінансування для ефективного і результативного забезпечення соціальних послуг і допомоги населенню країни.

Україна успадкувала складну систему соціального захисту населення, яку протягом років незалежності значно розширила за рахунок різноманітних соціальних програм і допомог. Це сприяло охопленню більшості населення різними формами соціального захисту. Однак цей процес суттєво підвищив фінансове навантаження на державний бюджет. В умовах постійних економічних та фінансових криз державні фінанси не завжди можуть забезпечити бездефіцитне фінансування зростаючих потреб системи соціального захисту.

На сьогоднішній день в Україні розмір основних соціальних виплат залишається дуже низьким, а система соціального захисту, яка стала громіздкою, є малоефективною з точки зору досягнення її основних цілей – зменшення рівня бідності, скорочення нерівності у доходах та підвищення якості життя населення. Нерівномірний розвиток економіки та складна соціально-демографічна ситуація лише погіршують фінансове забезпечення соціального захисту, що ставить під загрозу національну безпеку країни в майбутньому.

Значна питома вага видатків, які включені до соціального захисту та соціального забезпечення населення реалізуються саме з державного бюджету країни. Окрім того, за рахунок нього фінансуються й інші загальнодержавні,

оборонні та економічні видатки. В таблиці 2.1. можна прослідкувати динаміку видатків Державного бюджету України та обсяги фінансування основних статей його витрат.

Таблиця 2.1.

Видатки державного бюджету України за 2022-2024 рр. (у т. ч. на соціальний захист і соціальне забезпечення), млн. грн. [7]

Статті видатків	Факт, млн. грн..		
	2022 р.	2023 р.	станом на 01.05.2024 р.
Всього видатків, у тому числі:	2705423,3	4014418,1	1155454,5
Загальнодержавні функції	201999,1	296139,1	80492,5
Оборона	1142872,4	2097620,5	577204,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	443323,2	574614,6	184693,1
Економічна діяльність	95368,4	134307,6	21921,5
Охорона навколишнього середовища	4714,1	5202,5	2305,4
Житлово-комунальне господарство	528,6	8369,4	1213,3
Охорона здоров'я	184267,8	179258,2	55051,9
Духовний та фізичний розвиток	11051,3	11817,7	3609,1
Освіта	58508,1	60452,2	18340,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	425987,0	469251,2	152050,3
Міжбюджетні трансферти	136803,3	177385,2	58572,7

На рисунках 2.1. та 2.2. проаналізовано видатки Державного бюджету України за найбільш вагомими показниками за 2023 р. та 2024 р. (станом на 01.05.2024 р.).

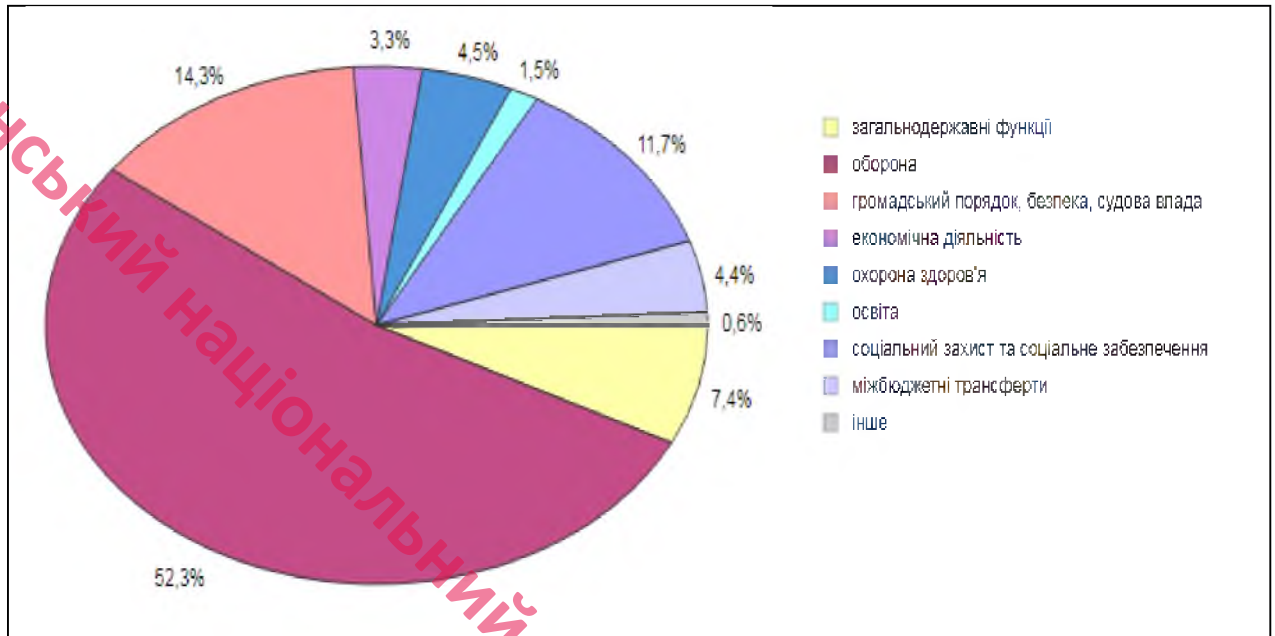

Рисунок 2.1. Структура видатків Державного бюджету України на 1.01.2024 за найбільш вагомими показниками [7]

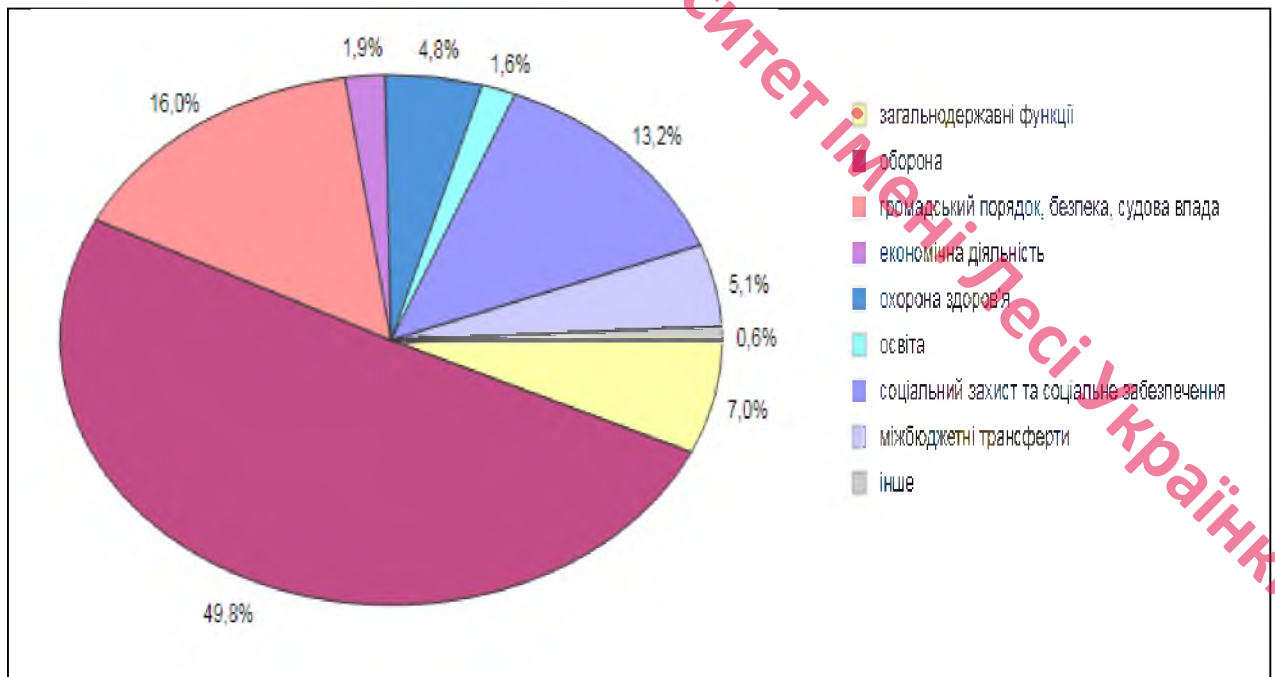

Рисунок 2.2. Структура видатків Державного бюджету України станом на 01.05.2024 р. [за найбільш вагомими показниками [7]]

Як видно з даних табл. 2.1., рис. 2.1. та рис. 2.2 протягом зазначеного періоду значне збільшення фінансування відбулося за такими статтями (враховуючи також те, що поточний рік ще не завершився):

- видатки на оборону;
- видатки на громадський порядок, безпеку, судову владу;
- видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення.

У 2023 році касові видатки державного бюджету на соціальну підтримку та соціальний захист становили 461,0 млрд. гривень.

Основний акцент було спрямовано на підтримку людей, які потрапили у складні життєві обставини внаслідок війни, втратили доходи та роботу.

Так, в умовах воєнного стану було забезпечено фінансовими ресурсами виплату соціальних допомог з урахуванням таких розмірів прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць – 2 589 грн., а для основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років – 2 272 грн.;
- дітей віком від 6 до 18 років – 2 833 грн.;
- працездатних осіб – 2 684 грн.;
- осіб, які втратили працездатність – 2 093 грн. [20].

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [33] у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становив:

- для працездатних осіб – 45 відсотків;
- для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю – 100 відсотків;
- для дітей – 130 відсотків відповідного прожиткового мінімуму.

Для здійснення соціальних виплат понад 5 млн. отримувачам спрямовано 138,9 млрд. грн., а саме: на виплату допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам – 73,4 млрд. грн.

Порядок, механізм, умови, критерії призначення та виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам визначено постановами Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [13] та від 11 липня 2023 року № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» [14]. Допомога на проживання виплачувалася щомісячно на кожну внутрішньо переміщену особу, у таких розмірах:

- 1) для осіб з інвалідністю та дітей – 3 000 грн.;
- 2) для інших осіб – 2 000 грн.;
- 3) на виплату соціальних допомог та компенсацій, зокрема особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, – 29,3 млрд. грн.;
- 4) на соціальний захист дітей та сім'ї – 24,2 млрд. грн.;
- 5) на підтримку малозабезпечених сімей – 12 млрд. грн.

Водночас у 2023 році забезпечено стабільне фінансування грошових виплат пільг і житлових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі. Крім цього, запроваджено експериментальний проект щодо надання протягом опалювального періоду 2023–2024 років додаткової підтримки отримувачам пільг та субсидій на придбання твердого палива. На цю мету з Державного бюджету України спрямовано кошти в сумі 35,5 млрд. грн. [20].

За 2023 рік касові видатки державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду становили 100

відсотків планових показників, або 273,7 млрд. грн., зокрема зі спеціального фонду державного бюджету – 1,8 млрд. грн.

На виплату разової грошової допомоги ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань до Дня Незалежності України спрямовано видатки у загальному обсязі понад 1,0 млрд. грн.

Також у 2023 році особливу увагу було приділено соціальному захисту осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю.

Загальний обсяг касових видатків державного бюджету на соціальний захист осіб з інвалідністю становив 3,4 млрд. грн. (зокрема спеціальний фонд – 0,2 млрд. грн.), із них на забезпечення протезно-ортопедичними виробами та допоміжними засобами реабілітації окремих категорій осіб – 3,1 млрд. грн.

У 2023 році було запроваджено експериментальні проекти, фінансування яких здійснювалося у складі бюджетної програми «Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини», зокрема:

1) «з надання в закладах охорони здоров'я, які належать до сфери управління Мінсоцполітики, окремих соціальних послуг особам похилого віку, особам з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 року № 248), касові видатки у 2023 році становили 28,9 млн. грн.;

2) із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 року № 1050), касові видатки у 2023 році становили 0,6 млн. грн.;

3) із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості (постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2023 року № 1049)» [20].

У 2023 році на підтримку ветеранів війни та членів їх сімей спрямовано кошти у сумі 7 млрд. грн., що дало змогу надавати їм підтримку від держави (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Спрямування коштів на підтримку ветеранів війни та членів їх сімей (2023 р.) [20]

№	Напрями підтримки	Видатки
1	виплату грошової компенсації за належні для отримання жил. приміщення 2,6 тис. осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та членів їх сімей	5,9 млрд. грн.
2	виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	понад 0,3 млрд. грн.
3	заходи із психологічної допомоги, соціальної, професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, розвитку спорту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків.	0,3 млрд. грн.
4	фінансову підтримку ветеранів через Український ветеранський фонд	237,8 млн. грн.
5	здійснення заходів з підтримки ветеранів, розвитку ветеранського руху, героїзації та вшанування пам'яті	13,4 млн. грн.

захисників України, взаємодію з громадськими об'єднаннями ветеранів, створення та утримання Національного військового меморіального кладовища	
---	--

Останнім часом прожитковий мінімум встановлюється на підставі затвердженого у законі України про Державний бюджет України розміру прожиткового мінімуму у грудні поточного року з урахуванням його підвищення темпами, що на 2 відсоткових пункти перевищують показник прогнозного індексу споживчих цін. До прийняття законодавчих рішень такий підхід застосовано для розрахунку прогнозного прожиткового мінімуму на 2022 – 2024 роки (рис. 2.3.).

	2022 рік			2023 рік			2024 рік		
	з січня	з липня	з грудня	з січня	з липня	з грудня	з січня	з липня	з грудня
Прожитковий мінімум, грн: на одну особу	2393	2508	2589	2589	2713	2778	2778	2911	2972
для дітей віком до 6 років	2100	2201	2272	2272	2381	2438	2438	2555	2609
для дітей віком від 6 до 18 років	2618	2744	2833	2833	2969	3040	3040	3186	3253
для працездатних осіб	2481	2600	2684	2684	2813	2880	2880	3018	3082
для осіб, які втратили працездатність	1934	2027	2093	2093	2193	2246	2246	2354	2403

Рисунок 2.3. Прожитковий мінімум за 2022 – 2024 рр.

Основний фінансовий механізм реалізації державного пенсійного забезпечення в Україні виступає Пенсійний фонд України, який здійснює свою діяльність під керівництвом Кабінету Міністрів через Міністерство соціальної політики. Мінімальна пенсія є гарантованою державною соціальною

підтримкою. Відмітимо, що її середній розмір по Україні станом на 01.04.2024 р. становить 5743,27 грн., проти 5350,33 грн. на 01.10.2023 р., тобто зросла на 392,94 грн. (рис. 2.4.; рис. 2.5.). Станом на 01.04.2024 р. загальна чисельність пенсіонерів становить - 10 154 705 осіб [31]. На рисунку 2.6. представлена питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.04.2024 р.

Для полегшення оформлення пенсійних виплат впроваджено систему призначення пенсій за принципом «одне відвідування», створено мобільний додаток «Пенсійний фонд». В особистих кабінетах користувачів веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України впроваджені сервіси: електронна трудова книжка та пенсійний калькулятор [31].

Протягом року відбуваються перерахунки розмірів пенсій:

- особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб;
- індексацію пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [34];
- пенсіонерам, які продовжують працювати та набули право на перерахунок згідно частини четвертої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [34];
- з 1 липня та з 1 грудня у зв'язку зі зміною прожиткового мінімуму.

Рисунок 2.4. Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.10.2023 р. (в розрізі регіонів), грн. [31]

Рисунок 2.5. Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.04.2024 р. (в розрізі регіонів), грн. [31]

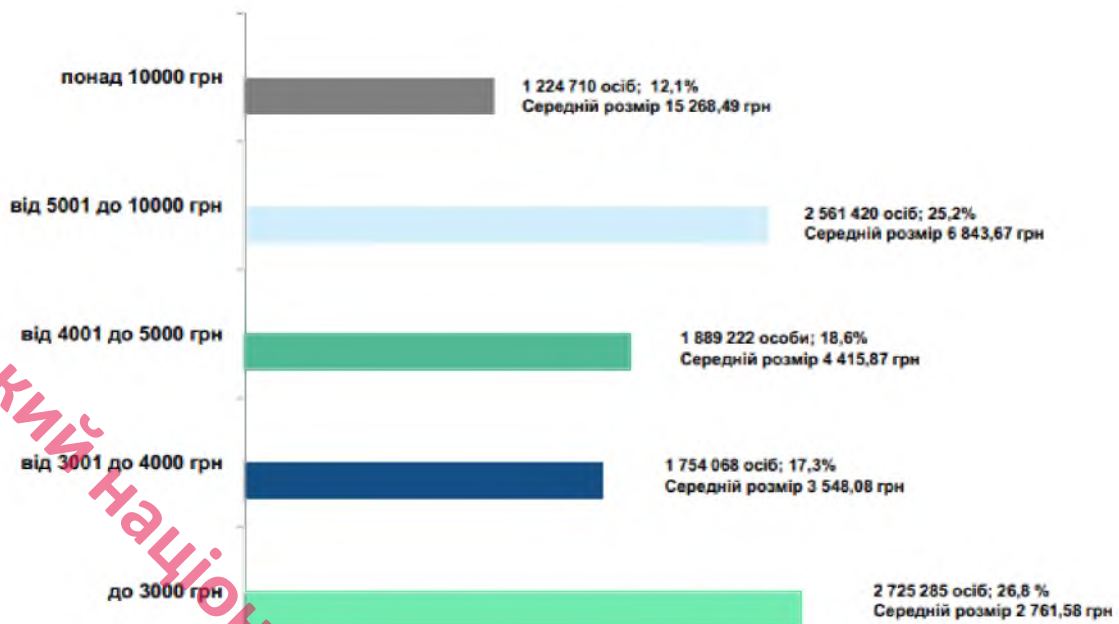

Рисунок 2.6. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.04.2024 р. [31]

Кошти, спрямовані на виплату соціальних допомог українцям, є значною частиною бюджетних видатків. Для надання соціальної допомоги населенню у 2024 році передбачено спрямувати 183 млрд. грн., або на 12,2 млрд. грн. більше, ніж у 2023 році (рис.2.7.).

Соціальна допомога у загальній системі соціального захисту є одним з основних способів матеріального забезпечення непрацездатних громадян, малозабезпечених домогосподарств, домогосподарств з дітьми та інших осіб. Це гарантовані законодавством виплати або послуги соціального характеру, які надаються у формі разових чи регулярних виплат з метою фінансової підтримки громадян унаслідок певних соціальних обставин. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку більшість громадян не отримують достатнього життєвого рівня через те, що розмір соціальної допомоги в більшості випадків не забезпечує врахування всіх необхідних для життя потреб людини, які визначені прожитковим мінімумом за законодавством України.

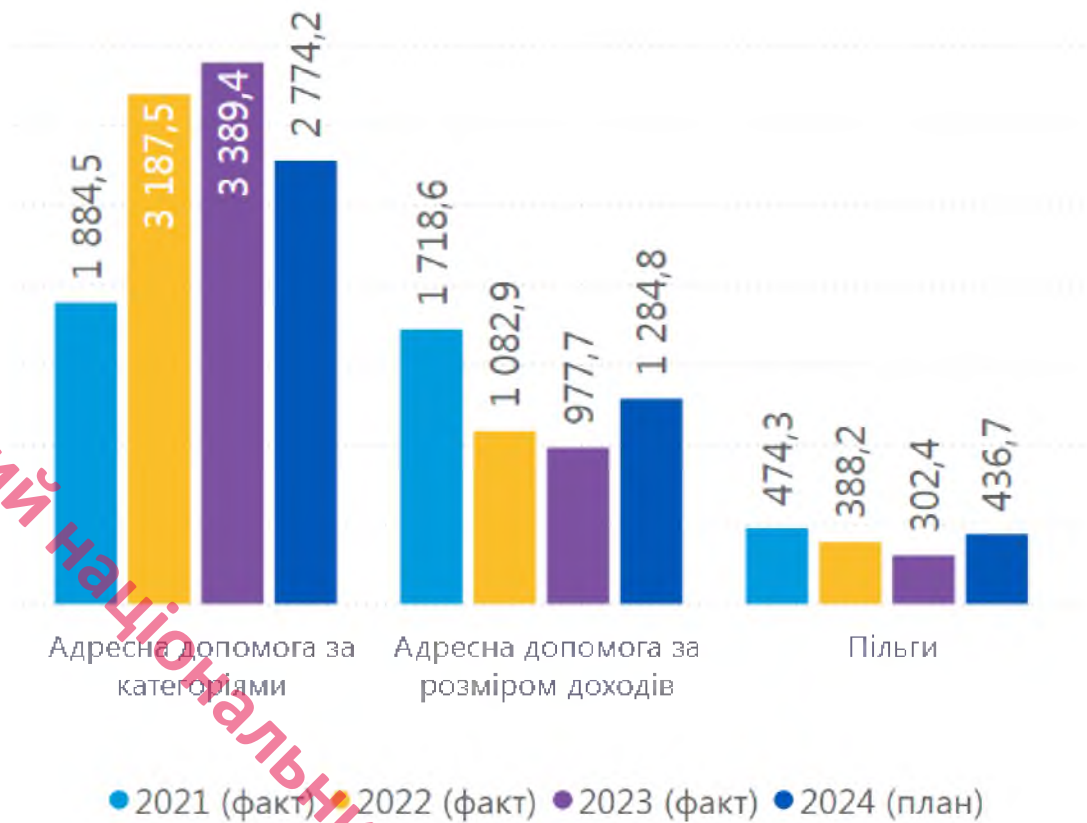

Рисунок 2.7. Видатки за типами допомог [8]

Соціальна допомога надається таким категоріям громадян:

1. Допомога на проживання ВПО (рис. 2.9.).
2. Допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю.
3. Допомога при народженні та усиновленні дитини – щомісячна частина.
4. Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях (рис. 2.9.).
5. Допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю.
6. Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування.
7. Допомога на дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування.
8. Допомога особі, що живе із особою з інвалідністю I/II гр. внаслідок психічного розладу.
9. Допомога на дітей одиноким матерям (рис. 2.9.).

10. Допомога при народженні та усиновленні дитини – одноразова частина.
11. Одноразова допомога «пакунок малюка» (рис. 2.8.).
12. Державна соціальна допомога на догляд (рис. 2.8.).
13. Допомога непрацюючій особі пенсійного віку, яка не набула права на пенсію.
14. Тимчасова допомога на дітей.
15. Допомога на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлена інвалідність.
16. Допомога у зв'язку із вагітністю і пологами (рис. 2.8.).
17. Відшкодування послуги з догляду за дитиною до 3 р. «муніципальна няня» (рис. 2.8.).
18. Виплата непрацездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I гр./яка має 80+ років.
19. Допомога на дітей з багатодітних малозабезпечених сімей для підготовки до навчального року.
20. Допомоги малозабезпеченим сім'ям (рис. 2.9.).

Фінансове забезпечення соціального захисту потребує оцінки з точки зору досягнення його цілей. Кожна соціальна програма має свої конкретні цілі, що дозволяє оцінити ефективність їх фінансування як на рівні країни, так і в окремих регіонах. Всі цілі соціальних програм спрямовані на досягнення основних завдань системи соціального захисту населення, таких як зменшення бідності, зростання доходів громадян, зменшення соціальної нерівності та підвищення тривалості життя.

Рисунок 2.8. Адресна допомога за категоріями, млрд. грн. [8]

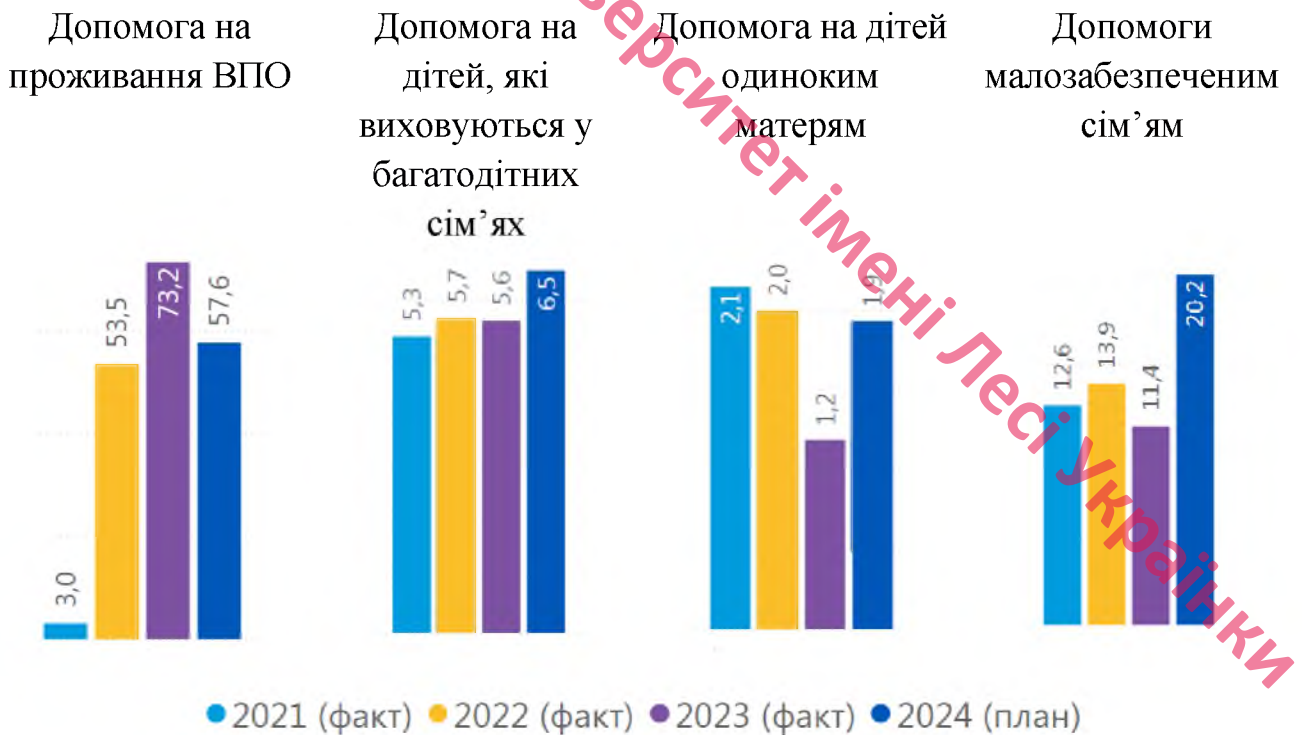

Рисунок 2.9. Адресна допомога за категоріями, млрд. грн. [8]

Система державного фінансування соціальних виплат і пільг є важливою складовою всезагальної та комплексної системи соціального захисту в Україні. Розширення кількості соціальних допомог і пільг відбувається на тлі зростання нових соціальних ризиків і посилення маргіналізації. Невідповідність інтересів платників податків та внесків і отримувачів соціальних допомог може призвести до негативних наслідків у економічному та соціальному житті суспільства.

2.2. Шляхи підвищення ефективності фінансування соціального фінансування населення в Україні

Соціальна стабільність є ключовою умовою для сталого розвитку суспільства. Економічне зростання в значній мірі залежить від стратегій і тактик державного регулювання, а також від пріоритетів і напрямків соціальної політики. Ці стратегії мають бути адаптовані до вимог ринкових умов і спрямовані на забезпечення соціального захисту та безпеки населення.

Для підвищення ефективності фінансування соціального захисту населення в Україні можна розглянути кілька шляхів:

I. Оптимізація соціальних програм і пільг є важливим аспектом у забезпеченні ефективного фінансування соціального захисту населення.

Важливим моментом є аналіз ефективності соціальної програми, а саме: проведення систематичного оцінювання результативності і впливу соціальних програм на цільові групи населення. Це дозволяє виявити програми, які працюють ефективно, і ті, які можуть бути оптимізовані або переглянуті. Періодичне оновлення соціальних програм з урахуванням демографічних, економічних та соціальних змін в країні. Це включає в себе адаптацію умов доступу до програм, розміру соціальних виплат і механізмів надання пільг.

Зменшення бюрократичних бар'єрів для отримання соціальних виплат та пільг також є важливим аспектом для отримання відповідної допомоги. Це і

скорочення часу на розгляд заявок, це і вдосконалення системи електронної заявки та зменшення кількості необхідних документів для підтвердження права на підтримку.

II. Підвищення транспарентності і контролю за фінансуванням соціального захисту населення в Україні є важливим кроком для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів і запобігання корупції. Сюди входить і доступу громадськості до повної інформації про видатки на соціальний захист, включаючи бюджетні призначення, розподіл коштів між різними програмами, умови надання соціальних виплат і пільг; проведення регулярних аудитів витрат на соціальний захист і підготовка звітності про їх виконання; залучення громадськості, експертів, незалежних організацій для оцінки ефективності витрат і виконання соціальних програм, що дозволяє отримати об'єктивні оцінки і рекомендації щодо покращення системи.

III. Стимулювання працевлаштування. Для підвищення зайнятості населення і зменшення залежності від соціальних виплат можна розглянути ряд заходів і програм:

- програми професійної підготовки і перепідготовки: запровадження програм, спрямованих на підвищення кваліфікації та адаптацію до потреб ринку праці, що допомагає збільшити конкурентоспроможність працівників і полегшує їхнє працевлаштування;
- підтримка самозайнятості та підприємництва: розвиток програм і кредитних ініціатив для тих, хто прагне створити власний бізнес або розширити існуючий. Це сприяє створенню нових робочих місць і зниженню безробіття;
- стимулювання «гнучких форм праці»: заохочення роботодавців до використання гнучких форм праці, таких як часткова зайнятість, робота на дистані (вдома) або сезонна робота, це дає можливість долучити до роботи більше різних категорій населення;
- особлива увага до програм, спрямованих на включення молоді, людей з інвалідністю, пенсіонерів та інших вразливих груп до ринку праці – включає підтримку в пошуку роботи, психологічну та професійну підтримку;

– заохочення соціально відповідального підприємництва: розвиток ініціатив, які заохочують підприємства до впровадження соціально відповідальних практик, включаючи створення робочих місць з адекватними умовами праці та соціальними пакетами для працівників.

IV. Модернізація системи обліку та управління. Застосування автоматизованих систем для обробки заявок на соціальні пільги і виплати, що дозволяє знизити час обробки і запобігти помилкам в документації. Розробка централізованої електронної системи, де громадяни можуть подавати заявки онлайн і в реальному часі отримувати інформацію про стан їхнього звернення. Використання програмного забезпечення для автоматичного розподілу коштів на основі затверджених критеріїв і умов. Впровадження системи моніторингу за використанням коштів і аналізу ефективності соціальних програм. Це дозволяє оперативно виявляти недоліки і вносити необхідні корективи. Забезпечення високого рівня захисту персональної інформації громадян у процесі обробки їхніх заявок і виплат.

V. Оптимізація бюджетних витрат є важливою складовою ефективного управління фінансами держави. Ось кілька ключових напрямків для розробки ефективної бюджетної політики:

1. Проведення детального аналізу структури адміністративних витрат і виявлення можливостей для їх скорочення. Це може включати об'єднання адміністративних підрозділів, застосування ефективніших технологій управління та зменшення бюрократичних процедур.

2. Перегляд ефективності і необхідності кожної програми чи послуги, щоб забезпечити їх відповідність потребам суспільства і досягнення цілей соціального захисту. Закриття неефективних програм і перерозподіл бюджетних коштів на більш перспективні напрямки.

3. Впровадження системи моніторингу за використанням бюджетних коштів і оцінки результативності програм. Це дозволяє вчасно виявляти недоліки і вносити корективи для досягнення максимальної ефективності.

4. Вдосконалення процесів закупівель з метою зменшення витрат і підвищення прозорості. Використання конкурентних процедур і електронних торгів для забезпечення кращих умов закупівель.

5. Зміцнення контролю за виконанням бюджету і дотриманням фінансової дисципліни. Впровадження механізмів перевірки ефективності витрат і виявлення можливих ризиків перевитрат.

Для подальшого розвитку соціального захисту в Україні необхідна глибока структурна перебудова як самої системи соціального захисту, що включає скорочення обсягів соціальних допомог і пільг, підвищення їхньої адресності та зменшення натуральних трансфертів, так і основних умов і принципів фінансування. Це включає розширення участі приватних коштів, збільшення фінансування соціальних програм на основі накопичувального принципу, підвищення монетизації та адресності соціальних допомог.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати наступні висновки і пропозиції.

На сучасному етапі розвитку країни соціальний захист стає важливим аспектом забезпечення добробуту населення. Цей механізм включає економічні, правові, організаційні та психологічні компоненти і спрямований на підтримку як соціально вразливих, так і активних економічно громадян. Аналіз структур соціального захисту в Україні показує його розгалужений характер і широке охоплення. Соціальний захист включає низку законодавчо визначених гарантій і прав, які забезпечуються державними та приватними соціальними інституціями. Ці заходи мають на меті створення умов для життєзабезпечення та активного існування різних соціальних груп, зокрема соціально вразливих верств населення.

Система соціального захисту населення складається з різних структурних компонентів і взаємодіє з економічною системою суспільства на різних рівнях. Її функціонування та розвиток забезпечуються через інституційні механізми, такі як соціальні права, гарантії та державні стандарти. Ці механізми, як соціальні інститути, визначають якісні аспекти взаємодії між людьми, підприємствами та державою. Вони також конкретизують свідому діяльність у забезпеченні функціонування соціального захисту населення та регулюванні соціально-економічних відносин.

Основними джерелами фінансового забезпечення соціального захисту є наступні: 1) кошти з бюджетних та позабюджетних фондів, які мають які мають безповоротну та безоплатну основу; 2) фінансування з ресурсів суб'єктів господарювання та некомерційних організацій у формі благодійних внесків і безоплатної фінансової допомоги. Бюджетні джерела є основним джерелом фінансування соціального захисту і забезпечуються коштами Державного та місцевих бюджетів. Позабюджетні джерела в основному представлені фінансовими ресурсами цільових позабюджетних фондів.

На сучасному етапі в Україні створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту є основним завданням, що потребує подальшого вдосконалення і реформування. Фінансування соціальних виплат і програм здійснюється через органи, що керують бюджетними коштами. Це керівники бюджетних установ, які мають повноваження отримувати бюджетні асигнування, укладати бюджетні зобов'язання та проводити видатки з бюджету. За останні роки, з прийняттям Бюджетного кодексу України у 2001 році, фінансування соціальних програм на місцевому рівні значно поліпшилося, оскільки значна їх частина почала здійснюватися за рахунок цільових трансфертів з державного бюджету.

Для підвищення ефективності фінансування соціального захисту населення в Україні можна розглянути кілька шляхів: 1) оптимізація соціальних програм і пільг; 2) підвищення транспарентності і контролю за фінансуванням соціального захисту населення; 3) стимулювання працевлаштування; 4) модернізація системи обліку та управління; 5) оптимізація бюджетних витрат є важливою складовою ефективного управління фінансами держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18927/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%90%D0%A5%D0%A4_%D0%86%D0%9E%D0%92_%D0%9B%D0%9E%D0%A1.pdf (дата звернення 09.05.2024).
2. Анпілогова Б.Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Право*. 2023. Том 1 №79. С. 291–297.
3. Баранник Л.Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/vddfdae_2014_1_3.pdf (дата звернення 09.05.2024).
4. Белова І.М., Семенишена Н.В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. Економічні науки*. 2021. Вип. 34. С. 92–107.
5. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976/934> (дата звернення 09.05.2024).
6. Бортник С.М., Сєвідова І.О. Забезпечення організаційно-правових умов фінансування соціальної сфери України. *Право і безпека – Law and Safety*. 2023. № 3 (90). С. 9–20.
7. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення 19.04.2024).
8. Видатки на соціальну допомогу. URL: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance (дата звернення 15.05.2024).

9. Волошина О.О., Ковальова М.Ю., Боженко В.Є. Стан і тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 190–197.

10. Галушко О.І. Соціальні допомоги та їхнє значення у забезпеченні гідного рівня життя особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 321–324.

11. Гнидюк І.В., Манченко Я.С. Сучасний стан та шляхи поліпшення фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 236–240.

12. Данилюк О.І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/52.pdf (дата звернення 09.05.2024).

13. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.03.2024).

14. Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 р. № 709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.03.2024).

15. Дмитренко Е.С., Дмитренко Ю.П. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах євроінтеграції України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 3 (44). С.234–242.

16. Зозуля І.Ю. Поняття «соціальний захист» в контексті наукових досліджень. *Актуальні питання державного управління*. 2021. № 3(8). С. 24–29.

17. Іваненко О. Соціальний захист в Україні: проблеми, загрози, виклики. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 4. С. 61–89.

18. Іванова А. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 38–47.

19. Ігнатенко К.В. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8 (3). P. 329–340.

20. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (дата звернення 28.03.2024).

21. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 09.05.2024).

22. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 66-69.

23. Купира М.І. Практичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економічний форум*. 2019. № 1(3). С. 215–222.

24. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: Монографія. Умань: СПД Сочінський, 2016. 496 с.

25. Мальований, М.І. Оцінка бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 1 (72). С. 116–135.

26. Насібова О.В. Фінанси соціального захисту населення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.

27. Насібова О.В. Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 48–54 .

28. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131–136.

29. Павліченко О.В. Завдання соціального захисту жінок в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 76–85.

30. Павлюк Т. І., Демченко О. П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2(13). С. 246–250.

31. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/> (дата звернення 15.05.2024).

32. Петик Л.О., Корж М.А. Фінансування соціального захисту в Україні на основі найкращих практик ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 11/2. С. 23–28.

33. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р., № 35, ст. 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення 28.03.2024).

34. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення 15.05.2024).

35. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л.А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 205–212.

36. Сотнікова Ю.В. Класифікація видів та форм соціального захисту в Україні. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25495/1/%D0%A1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20-%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf> (дата звернення 19.04.2024).

37. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ: Фенікс, 2000. 400 с.

38. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156.

39. Шаповал К.Г. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 68–73.

40. Шевченко О., Мінаєва А. Інститути соціального захисту населення: реформування як фактор нівелювання соціальних асиметрій. *Таврійський науковий вісник. Економіка*. 2020. № 3. С. 123–129.

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ